

DANTE ALIGHIERI

Paradicsom

11. ének
(Negyedik Égbolt: a Nap)
Aki a szeretetnek élt: Szent Ferenc

	Az emberi ügyködés nem üdvözít
Ó, szűkagyú emberi ügyködés!	1
Micsoda hibás logika teszi, hogy szárnyalunk ugyan, de lefelé...!	
Ez jogászként akar érvényesülni,	4
az orvosként, ez papi címre vágyik, az uralkodna (csellel vagy erővel),	
ez lopni megy, az köztisztviselőnek,	7
ez csak a testi örömök után szaladgál; az semmittevésbe süpped –	
míg én, e dolgoktól megszabadulva,	10
az égben fönt Beatricével, így, dicső fogadtatásban részesültem!	
	Tamás visszatér két kérdésre
Miután mindegyikük visszaért	13
a körben oda, ahol volt előbb, megálltak, mint a csillárban a gyertyák.	
S én hallottam ama fény belsejéből,	16
mely az imént beszélt, hogy újra szól. Mosolygott, s egyre jobban ragyogott:	

13. Mindegyikük: a tizenkét tudós, akik az előző énekben léptek színre.

16. Ama fény: Aquinói Szent Tamás (1225k.–1274) olasz filozófus, domonkos szerzetes pap volt. Kölnben tanult Nagy Szent Albertnél, majd tanított Párizsban, végül Nápolyban lett professzor. Fő műve a *Summa Theologica* ('Hit-tani összefoglalás', 1274),

- „Ahogy az Ő fényétől izzok én,
úgy, ha az Örök Fénybe belenézek,
már tudom, hogy mit gondolsz és miért.
Tanácstalan vagy; szeretnéd, ha tiszta
és számodra is érthető szavakkal
kifejteném, mit értettem ezen:
»Ahol jól hízol...«; s hogy kell érteni,
hogy: »más nem volt ily kiemelkedő« –
ez mindenképpen tisztázást igényel.

A hit két „vezére”

- A világ-kormányzó Gondviselés 28
mély bölcsességében (melybe halandó
nem lát bele, amíg a földön él),
azért, hogy a menyasszony, akit Ő 31
nagy kiáltással, áldott vére árán
vett el, most büszkébben s bizakodóbban
járulhasson a Kedvese elé, 34
két vezért rendelt a szolgálatára,
hogy vezessék őt egy-egy oldalon.
Egyikük úgy lángolt, mint a szeráfok; 37
a másik tudásával lett közöttünk
a kerubok fényének földi mása.
Az egyikről szólok, ám mind a kettőt 40
dicsérem, bármelyikről is beszélek:
hisz ténykedésüknek egy célja volt.

21. Mivel Isten mindent tud és lát, aki Őbele tud nézni, az ott mindennek meglátja (mintegy leolvashatja) az okát.
25. Lásd Par.10:96. Erre a jelen ének végén kapunk választ (a 118. sortól).
26. Lásd Par.10:114. Erre a 13. énekben fog válaszolni.
31. Menyasszony: az Egyház, a keresztények összessége. – Ő: Krisztus.
32: Értsd: Krisztus kereszthalála pillanatában mintegy feleségül vette az Egyházat.
34. Kedvese: Krisztus.
35. Két „hadvezér”: két 13. század eleji, egymással is rivalizáló szerzetesrend-alapító, Ferenc és Domonkos. Mindkét új rendnek lényege a szegénység; adományokból kell fenntartani magukat („kolduló rendek”). A rendtagokat „barátoknak” vagy „testvéreknek” nevezik (ol. *fra, frate*).
36. Értsd: a szeretet (Ferenc) és a tudás (Domonkos) vezesse az Egyházat.
37. Egyik: Assisi Szent Ferenc (1182–1226): olasz polgár, a ferences rend alapítója (1209, hivatalosan *Kisebb Testvérek Rendje*). – A szeráfok a legmagasabb angyalrend, ők a szeretet letéteményesei.
38. Másik: Szent Domonkos (1170–1221): spanyol pap, a domonkos rend alapítója (1215, hivatalosan *Prédikátor Testvérek Rendje*). – A kerubok a második legmagasabb angyalrend, ők a tudás letéteményesei.
40. A domonkos-rendi Tamás a másik rend: a ferencesek alapítóját fogja dicsérni.

**Szt. Ferenc
szülőhelye, Assisi**

A Topino s a másik víz között, mely Szent Ubaldo dombjáról leszáll, dús lejtő terül el egy nagy hegyen, ahonnan fagyot s hőt érez Perugia	43 46
a Porta Sole-n át; s mögötte sír az iga alatt Gualdo s Nöcera. Ezen a lejtőn, ahol megtörik meredeksége, új Nap született, ahogy ez, itt, a Gangesznél kel olykor.	49
Aki tehát e helységről beszél, ne úgy mondja: <i>Ascesi</i> ; az kevés, mert »Napkeletnek« kéne hívni inkább!	52

**Egy különös
házasság**

Ő, nem sokkal a fölkelte után már kezdte megmutatni, hogy a föld megújulhat az ő nagy erejétől, mert ifjan kiállt apjával dacolni	55 58
egy olyan nő miatt, akit a többség – mint a halált – a házából kicsukna; s a püspökségi bíróság előtt, <i>coram patre</i> övele egybekelt, és napról napra jobban megszerette.	61
E nő, miután első férje meghalt, túrt ezeregyszáz évig és tovább, lenézve, elhagyva, társtalanul,	64

43. Topino: folyócska Perugia közelében. Másik víz: a Chiascio folyó.

44. Szent Ubaldo (†1160) egy ideig e dombon élt remeteéletet.

45–47. A Subasio-hegy Perugiától nyugatra áll, amerre a Porta Sole („Nap-kapu”) nyílt. A hegyről nyáron a nap melege verődik Perugiára, télen jeges szél zúdul le.

47–48. A Subasio-hegy másik oldalán fekvő két városka, Gualdo és Nöcera egyrészt a hegy igáját nyögi (mert délelőtt nem kapnak napot); másfelől egy politikai igát, mert Perugia uralma alatt állnak.

50. Új Nap: Szent Ferenc.

51. Értsd: ez (az igazi Nap, ahol most vagyunk) évente kétszer a Gangesz torkolatánál kel föl, ez a két napéjegylenlőségi pillanat.

53. *Ascesi* [assézi] (ma Assisi [asszízi]): város Umbriában, Ferenc szülőhelye. (Az *ascesi* mint olasz szó azt jelenti: ’fölemelkedtem’.)

55. Felkelte: születése (mert a Naphoz hasonlított).

59. Nő: a Szegénység allegorikus alakja.

62. *Coram patre*: ’apja színe előtt’ (lat.). – Egybekelt: Ferenc 25 évesen (1207) apja tiltakozása ellenére a bíróság előtt lemondott minden örökségéről és vagyonáról. Dante allegóriájában ez a Szegénységgel való házasságkötés.

64. Első férje: Krisztus.

hiába tudjuk: ő adott nyugalmat Amyclasnak, mikor bekiabált az, akitől a világ reszketett;	67
hiába volt bátor s rendíthetetlen, amikor odalent állt Mária s ő fönt sírt Krisztus mellett a kereszten...!	70
De hogy ne legyek túl titokzatos, megmondom: a Szegénység és Ferenc a két szerelmes, őrölük beszélnek.	73

Megalakulnak a ferencesek

Harmóniájuk, csillogó szemük, szerelmes egymásra csodálkozásuk szent érzéseket támasztott sokakban:	76
így elsőnek a tiszta lelkű Bernát húzta le cipőjét s futott utánuk, a béke felé, s úgy érezte: lassú.	79
Mily váratlan vagyon! Mily dús javak! Mezítláb jár Szilveszter és Egyed a férj nyomában, mert oly szép a mátká.	82
S elindult akkor az apa, a mester az asszonnyal és az egész családdal, akik már mind kötél-övet viseltek;	85
és nem járt szemlesütve amiatt, hogy csak Pietro Bernardone sarja; s túrta a megvető hűledezést.	88
Királyi volt, ahogy szigorú tervét Incének átadta, s elnyerte tőle új rendjéhez a legelső pecsétet.	91

67–69. Utalás a római polgárháború egy epizódjára (Kr. e. 48). Amyclas, a halász nyitott ajtónál aludt kunyhójában, mert szegénysége miatt nem volt mit félnie a katonák fosztogatásától. Éjjel bekiabált hozzá Julius Caesar („akitől a világ reszketett”), hogy titokban vigye át a túlpartra. Amyclas tőle sem ijedt meg, higgadtan tette, amit a hadvezér kért.

71. Odalent: a kereszt lábánál siratta a haldokló Krisztust az anyja, Mária.

79. Bernát (Bernardo di Quintavalle): Assisi-beli nemes, Ferenc első tanítványa és követője.

80. A ferencesek mezítláb járnak (hidegebb éghajlaton egyszerű saruban).

83. Szilveszter, Egyed (ol. Egidio): Ferenc további követői.

84. Mátka: a Szegénység. – Ferenc nem volt pap; azt hirdette, hogy a szegényeken és betegeken kell segíteni, s ehhez nem kell műveltség, csak szeretet és hit.

85. Apa, mester: Ferenc.

86. Asszony: a Szegénység; család: az új ferences közösség.

87. Kötél-öv: a ferencesek öv helyett kötelet kötnek a derekukra.

89. Értsd: hogy egyszerű polgári származék, egy kereskedő fia, nem pedig nemes.

91. Terv: az új szerzetesrend működési szabályzatának tervezete.

92. III. Ince pápa adott először engedélyt a rend működésére (1209).

És ahogy bővült a szegény csapat követve őt (kinek szép életét az égben méltóbban lehet dicsérni),	94
a Szentlélek, Honorius kezével, másodszor is koszorúval övezte a rend-vezető szent akaratát.	97

Ferenc stigmái

S mert szomjazta a vértanúi sorsot, a büszke, nagy Szultán színe előtt hirdette Krisztust és hű követőit, ám éretlennek találta a népet	100
a megtérésre, így ott nem időzött: olasz gyümölcsöt szedni visszament.	103
Tevere s Arno közt a nyers kövön Krisztustól kapta a végső pecsétet, amit testén két évig hordozott.	106
És mikor Az, ki ily szép sorsra szánta, úgy döntött: fölveszi a kegyelembe, amit szerénységgel kiérdemelt,	109
ő rábízta, mint jó örökösökre, a testvérekre drága asszonyát, s meghagyta, hogy hűségesen szeressék.	112
Az ő öléből akart elutazni királyságába e nagyszerű lélek, s testének más koporsót nem kívánt.	115

97. III. Honorius pápa 1223-ban írásban is megerősítette a ferences rend megalakítását.
101. Ferenc 1219-ben Egyiptomba ment, ahol a szultán előtt kifejhette tanait. A szultán udvariasan meghallgatta, de a prédikáció hatástalan maradt.
102. Követői: az apostolok.
106. Tevere (lat. Tiberis), Arno: folyók Közép-Olaszországban, forrásvidéküket egy sziklás hegy választja el. Ide költözött ki Ferenc 1224-ben.
107. Pecsét: az ún. stigmák, Krisztus öt sebe (kezein, lábain, oldalán), amiket kivégzésekor kapott. Ferenc testébe ugyanezeket égette egy szeráf, aki megjelent neki a sziklás hegyen. – Végső pecsét: mert a két pápai engedély után a harmadikat (a szeráf révén) maga Krisztus adta.
117. Ferenc meghagyta, hogy koporsó nélkül temessék el, azaz meztelenül tegyék holttestét a kriptá kövére.

	A domonkos rend züllése
S most gondolj bele: ki volt arra méltó, hogy Péter bárkáját ővele együtt a tengeren jó irányban vezesse?	118
Nem más volt az, mint Atyamesterünk, s aki őt parancs szerint követi, az – hidd el – gazdag rakományt vihet.	121
De már a nyája újabb eleségre áhítozik, s így elkerülhetetlen, hogy más-más réteken széjjel ne fusson;	124
s ahogy tőle mind távolabb vetődnek a kóbor juhain, úgy egyre inkább tej nélkül térnek vissza a karámba.	127
Igaz, van, aki látja a veszélyt, s a pásztorral marad; de oly kevés, hogy csuklyájuk kis posztóból kifér!	130
Nos, ha beszédem nem volt túl homályos, ha nem lankadt el hallgató figyelmed, ha iménti szavamat föl idézed,	133
a kívánságod részben teljesült: láttad, a fatörzset hogy hasogatják, s hogy miért mondtam feltételesen:	136
»ahol jól hízol, <i>ha el nem csatangolsz!</i> «	139

– o –

119. Péter bárkája: az Egyház. – Szent Péter eredetileg egyszerű zsidó halász volt, Jézus utazott is a bárkájában (Mt 14,22–33).

121. Atyamester: Szent Domonkos, a domonkos rend alapítója és sokáig főnöke.

124. A domonkos rendi Aquinói Tamás a rivális rend, a ferencesek alapítóját az egekig dicsérte; most saját rendjéről kemény bírálatot mond.

132. A domonkosok fehér ruha fölött fekete csuklyát viselnek.

135. Iménti szavam: fent 22. sor.

12. ének
(Negyedik Égbolt: a Nap)
Aki a hitnek élt: Szent Domonkos

**A második
emberkoszorú**

Amint az áldott láng a mondatának utolsó hangjait kimondta, láttam: újra forogni kezd a szent malomkő; ám nem fordult még körbe teljesen,	1 4
mikor egy másik kör zárult köréje. Tánc táncsal és dal dallal egyesült: daluk fuvolahangja úgy aránylott a földi múzsák s szirének dalához, mint fényforrás a derengő tükörhöz!	7 10
És ahogy párás égen látni dupla, azonos színű, párhuzamos ívet, ha szolgáját előhívja Juno (itt másolja a külső ív a belsőt, ahogy a lány hangja, akit a vágy úgy elemésztett, mint ködöt a Nap),	13 16
s az emberek tudják a dupla ívből (mert Isten szerződést kötött Noéval), hogy vízözön több nem lesz a világon – így forgott körülöttünk ez a két,	19
örök rózsákból álló koszorú, s a külső a belsőnek így felelt.	

**Az Egyház másik
hőse**

Aztán mikor a tánc s az örömműnep, az éneklés, kölcsönös lángolás, fény fénnel való szép találkozása egy ütemre, egy szándékkal megállt	22 25
(ahogy a két szem, természet szerint, egyszerre kell hogy nyíljon és csukódjon),	

1. Láng: Aquinói Tamás.

3. Malomkő: a tudósok köre.

10. Az itt leírt dupla szivárvány ritka jelenség.

12. Juno: az istenek királynéja. Szolgálója: Iris, a szivárvány.

14. Lány: Echo nimfa, a visszhang, aki viszonzatlan szerelmébe belehalt, s csak a hangja maradt meg, mely mindenkit utánoz.

17. Isten az emberiség bűnei miatt vízözönt okozó esőt bocsátott a földre, csak Noét és családját kímélte meg. Az eső elmúltával szerződést kötött Noéval, hogy ez nem fog megismétlődni, s ennek jeléül az égre helyezte a szivárványt (Ter 9,12).

az egyik újonnan jött fény szívéből hang szólt; és erre én, mint az iránytű a csillaghoz, úgy fordultam felé.	28
„A szeretet, mely széppé tesz, az indít, hogymondjak – mondta – a másik vezérről, aki miatt az enyémet dicsérték.	31
Méltó, hogy együtt említsük a kettőt, hisz közös volt a cél, melyért csatáztak: ragyogjon most a dicsőségük együtt!	34
Krisztus katonasága, akiket igen drágán újra fölfegyvereztek, már gyéren s lassan vitte zászlaját;	37
ám most a végtelen uralmú Császár támaszt nyújtott a csüggedő csapatnak (csak pusztá kegyből, nem megérdemelten!),	40
és, amint hallottuk, menyasszonyának két hőst küldött, kik tettükkel s szavukkal a tévelygőket bűnbánatra bírták.	43

Szent Domonkos ifjúsága

Arrafelé, hol kel a lány Zefír, hogymondja a friss zöld lombokat, melyektől új ruhát nyer Európa, nem messze a parti hullámtöréstől	46
(a Nap, amikor hosszasan rohan, arra tűnik el mindenki elől),	49
ott van a szerencsés Caleruega, a nagy pajzs védelmében, amelyen uralkodik is, szolgál is oroszlán.	52

30. Csillag: a Sarkcsillag. Az iránytű mindig efelé mutat.
31. A beszélő egy ferences szerzetes, Szent Bonaventura (róla többet a 127. sornál).
32. Másik vezér: Szent Domonkos (lásd Par.11:38).
33. Enyém: Szent Ferenc. Őt dicsérte az előző énekben a domonkos-rendi Tamás (lásd Par.11:40); most én, a ferences, fogom dicsérni Szent Domonkost.
37. Krisztus katonasága: a keresztények, az Egyház.
38. Drágán: mert Krisztus önfeláldozása, az ő vére kellett ahhoz, hogy az emberek megváltódjanak az eredendő bűnből. (A *megváltás* szó alapjelentése 'kivásárlás, kiváltás') – Krisztus önfeláldozása képletesen fölfegyverezte a híveit.
39. Értsd: a 12. század végére lezüllett az Egyház, megrikult az igazi hit.
40. Császár: Isten.
43. Krisztus menyasszonya: az Egyház (lásd Par.11:35).
46. Zefír: a nyugati szél, a hagyomány szerint termékenyítő hatású.
50. Hosszasan rohan: a nyári napforduló (azaz a leghosszabb nap, június 21.) idején a Nap hosszú pályát fut be az égen.
51. Értsd: ilyenkor a Nap az Atlanti-óceánba bukik le, s mindenki elől eltűnik, hiszen Dante úgy tudta: a nyugati féltekén nem él senki.
52. Caleruega (Calaroga): kisváros Spanyolországban. Nincs olyan közel a tengerhez, mint Dante állítja.
53–54. A kasztíliai (spanyol) királyi címerben két oroszlán és két bástya van: egyik oroszlán a bástya fölött, másik alatta.

Itt született a szentéletű bajnok, a keresztény hit hű szerelmese, baráttal lágy, ellenséggel kemény.	55
Elméje már megteremtésekor oly eleven volt, hogy magzat korában édesanyjából prófétát csinált!	58
Mikor az esküvőre sor került a szent kútnál a hit és öközötte, kölcsonös üdvöt kapva hozományul, a nő, aki helyette válaszolt, álmában látta a csodás gyümölcsöt, melyet a fiú s követői hoznak.	61
S hogy nevében is az legyen, ami, egy égi szellem sugallta nevét: birtokosának legyen birtoka!	64
Domonkosnak nevezték. És valóban, Krisztus hívta meg őt, hogy szőlejében dolgozzon vele, s meglátszott hamar:	67
Krisztus szolgálja és küldötte ő, mert első szerelme az volt, amit Krisztus adott mint legelső tanácsot.	70
Gyakran talált rá a dajkája úgy, hogy némán, ébren a földön feküdt, mintha így szólna: „Ezért jöttem én.”	73
Ó, te, az apja, <i>Félix</i> vagy valóban; és te, az anyja, valóban <i>Johanna</i> , ha nevetek fordítását megadjuk!	76
	79

58. Anyja a szülés előtt azt álmodta, hogy egy fekete-fehér kutyát szül, aki a szájában tartott fákllyával felgyújtja a világot. – A domonkos rend ruházata fekete-fehér. A rend latin nevébe, *Dominicani*, sokan beleértették a latin *Domini canes* 'az Úr kutyái' kifejezést, hiszen házörzöként védelmezték az igaz hitet.
- 61–62. Értsd: megkeresztelték.
64. Nő: a keresztanya. – A csecsemő helyett a keresztszülő válaszol a papnak, s fogadja meg, hogy keresztény hitben fog élni.
65. Keresztanya azt álmodta, hogy a kisfiú homlokán csillag van, mely az egész világnak utat mutat. – Csodás gyümölcs: a hit megújulása, az Egyház megerősödése.
69. A Domonkos (spanyol Domingo) név a latin *dominus* 'úr' szóból van képezve: *Dominicus*, jelentése 'az Úr'. Mivel a kisfiút az Úr a saját birtokának tekintette, a név találó.
75. Legelső tanács: az önként vállalt szegénység. – A három ún. evangéliumi tanács: szegénység, tisztaság (= önmegtartóztatás), engedelmesség.
77. Domonkos már kiskorában gyakorolta az önnevelés, önmegtartóztatás erőnyeit, ezért feküdt ágya helyett a földre.
78. Utalás Jézus egy mondatára: „Azért jöttem a világba, hogy tanúságot tegyek az igazságról” (Jn 18,37).
79. Domonkos apjának neve Félix volt, ami latinul 'boldog'.
80. Anyja neve Johanna, ami héber névből származik, jelentése 'az Úr kegyeltje'.

**Domonkos felnőtt
élete**

Nem sikervágyból, ahogy ma lihegnek az Ostiai meg Tádé után, hanem mert ő igaz mannát kívánt,	82
rövidesen nagy tudós lett belőle, s mint ilyen kezdte bejárni a szőlőt, mely gyorsan tönkremegy, ha rossz a gazda.	85
A Szentszéktől, mely valaha kegyes volt a szegényekhez (már nem az, de csak attól lett romlott, aki benne ül),	88
nem kért két-három hatodot magának, nem az első jó javadalmú állást, nem kérte a »szegények tizedét«,	91
csak engedélyt, hogy fölvegye a harcot a tévelygőkkel azért a magért, melynek huszonnégy fája itt körülvesz.	94
Aztán tudással, akaraterővel és apostoli áldással megindult, mint magasról lerohanó folyó	97
és rázúdult az eretnek bozóra roppant erővel, annál hevesebben, minél keményebb volt az ellenállás.	100
Belőle később több folyócska indult, a katolikus kertek öntözői: virulnak tőlük a facsemeték.	103

83. Értsd: a jogi vagy orvosi pályára. – Ostiai: Enrico di Susa, Ostia püspöke, jogászprofesszor, népszerű tankönyv szerzője. – Tádé: Taddeo d'Alderotto, híres firenzei orvos, könyveit egyetemeken tanították. (Egyesek szerint egy másik Tádéról van szó, Taddeo Pepoli egyházjogászról.)
84. Manna: mennyből hullott táplálék, égi kenyér (Kiv 16,31). Itt a tudást jelképezi.
86. Szőlő: az Egyház.
90. Értsd: nem maga a Szentszék (= a pápaság) romlott, csak a mostani pápa (Dante ellensége, VIII. Bonifác, uralk. 1294–1303). – Domonkos először 1205-ben járt az akkori pápánál, III. Incénél.
91. Értsd: nem kért olyan engedélyt (mint mások), hogy a szegények számára begyűlt pénz két vagy három hatodát – azaz harmadát vagy felét – megtarthassa.
93. Szegények tizede (dézsma, lat. decima): az egyházi adó, melyből a pap szerény megélhetésén kívül a szegényeket kellene támogatni.
95. Tévelygők: az albigens eretnekek (más néven katharok) a 12–13. századi Provence-ban. Elszakadtak Rómától – részben a katolikus papság fényűző, botrányos életmódja miatt –, s azt hirdették: egy jó és egy rossz isten harca irányítja a világot. Domonkosnak kulcsszerepe volt abban, hogy könyörtelenül felszámolták őket.
95. Mag: az igaz hit.
96. Huszonnégy fa: a két kör, bennük a 12–12 fény (csupa tudós).
98. Apostoli: pápai. Domonkos pápai engedélyt kapott, hogy prédikáljon az eretnekeknek.
103. A Szent Inkvizíció munkáját – már Domonkos halála után – a pápa a domonkosokra bízta.

**A ferences rend
züllése**

Ha ilyen volt az egyik nagy kerék a harci kocsin, amelyen az Egyház védte magát s győzött a belviszályban,	106
akkor nyilván a másik is kiváló, akiről még az én jöttöm előtt Tamás beszélt, nagyon méltányosan.	109
Ám a keréknyom, mit e másik abroncs nyomott a földbe, elhagyottan áll, s borkó helyett a hordón csak penész van.	112
Családja, amely egykor ment előre az ő nyomába lépve, visszafordult: sarka helyére lábujját teszi.	115
De látszik ez majd a rossz vetemény learatásakor, mikor a konkoly nyafog, hogy nem a magtárba kerül!	118
Igaz, ha valaki jól átlapozza könyvünket, találhat olyan lapot, melyen ez áll: »Ugyanolyan maradtam!«;	121
de nem azok, akik jönnek Casale vagy Acquasparta felől, s regulánkat vagy elhagynák, vagy túl szorosra húznák.	124

**A külső
tudós-koszorú**

Én Bagnoregio-i Bonaventura élő lelke vagyok; mint vezető, a földi célokat hátra soroltam.	127
--	-----

106. Egyik: Domonkos.

107. Harci kocsi (ol. *biga*): kétkerekű, kétlovas kocsi, melyen állva harcoltak.

108. Belviszály: mert a kereszténységen belül zajlott.

109. Másik: Ferenc.

114. Borkó: a jó boroshordó belsejében lerakódó értékes ásvány (citrompótlónak is használják).

115. Családja: a ferencesek.

119. Konkoly: mérgező gyomnövény, a gabona között nő (Mt 13,30). Értsd: az elzüllő ferencesek nem a Paradicsomba jutnak.

122. Könyv: a ferences közösség; lapjai az egyes barátok.

123. Ugyanolyan: mint Ferenc igazi követői.

124–126. Utalás a ferencesek belvitáira, melyek a regula (a szerzetesi szabályzat) lazítása vagy szigorúan tartása körül forogtak Ferenc halála után. Casale-i Ubertino (†1338) volt a szigor szószólója; Acquasparta-i Máté (†1302) az enyhítésé.

127. Szent Bonaventura (†1274): ferences szerzetes, pap, híres tudós. Bagnoregio [bannorédzso] városkában született, Viterbo közelében. Párizsban tanult és tanított, egy időben Aquinói Tamással, akinek ideológiai ellenlábasa volt. 1257–74-ig ferences rendfőnök volt, emellett püspök és bíboros.

Itt van Ágoston és Illuminátus az első mezítlábasok közül, kötelet hordtak, mert Istent szerették;	130
itt van velük Szentviktori Hugó; Comestor Péter; meg Péter, a Hispán, ki lent virított tizenkét kötetel;	133
Nátán próféta és Krizosztom érsek, Anzelm, továbbá Donatus, aki elemi tantárgyát nem nézte le;	136
itt van Rabanus; mellettem világít Calabriából Joachim apát, kinek látnoki volt a szelleme.	139
Azért dicsértem e nagy bajnokot, mert meghatott a nemes hév, amellyel Tamás testvér az imént szónokolt;	142
és velem érez itt e társaság.”	145

– o –

(Nádasdy Ádám fordítása)

130. Ágoston (Agostino d'Assisi, †1226) és Rieti-i Illuminátus (†1280k.): ketten Szent Ferenc első követői közül.
133. Szentviktori Hugó (Hugues de Saint-Victor, †1141): misztikus gondolkodó, akit Szent Tamás és Szent Bonaventura is mesterének tekintett. A párizsi Szent Viktor kolostorban tanított.
134. Comestor Péter (†1178): francia teológus. A *Comestor* név azt jelenti 'evő' (ol. *Mangiatore*), mert falta a könyveket.
134. Hispán Péter (†1277): portugál pap, teológus, orvos. 12 kötetes logikai tankönyve igen népszerű volt. 1276-tól XXI. János néven pápa. – Ő az egyetlen név szerint említett pápa Dante Paradicsomában, de ő is „civil” érdemeiért, mint tudós szerepel.
136. Nátán (Kr. e. 10. sz.): ókori zsidó próféta, aki Dávid és Salamon királyok idejében működött, s volt bátorsága keményen bírálni őket (Sámuel II. könyve és Királyok I. könyve).
136. Krizosztom (Aranyászájú Szent János, †407): Konstantinápoly érseke (metropolitája), kiváló szónok, merte bírálni a császárt.
137. Canterbury Szent Anzelm (†1109): olasz származású bencés szerzetes-pap, kiváló teológus, Canterbury érseke (Anglia főpapja).
- 137–138. Donatus (Kr. u. 4. sz.): latin nyelvtanító, munkáját évszázadokig használták. A latin nyelvtan a hétosztályos iskolák első, legemlékebb tantárgya volt, a „hét szabad művészet” közül az első.
139. Rabanus Maurus (†856): német szerzetes, tudós, Mainz püspöke.
140. Joachim da Fiore (†1202): olasz szerzetes, aki saját rendet alapított Calabriában. A bibliai *Jelenések Könyvéről* írott kommentárjában a világvégéről értekeznek. Az Egyház – és a beszélő, Bonaventura is – gyanakodva fogadta nézeteit, de nem ítélték el.
142. Bajnok: Szent Dönmönkös.
145. Társaság: a külső kör (Bonaventura köre). A belső kört (Aquinoi Tamás körét) a 11. ének írta le.